МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ФАКУЛЬТЕТ СОЦІОЛОГІЇ ТА УПРАВЛІННЯ

КАФЕДРА ФІЛОСОФІЇ, ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ТА СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

Кваліфікаційна робота
бакалавра

НАДАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ДОПОМОГИ НЕДЕРЖАВНИМИ ОРГАНІЗАЦІЯМИ В УКРАЇНІ

Виконала: студентка 4-го курсу,
групи 6.2311-ср
спеціальності 231 «Соціальна робота»
освітньо-професійної програми
«Соціальна робота»
Т.П. Лєбєдєва

Керівник: завідувач кафедри філософії, публічного управління та соціальної роботи, професор, д.філос.н. Бутченко Т.І.

Рецензент: професор кафедри філософії, публічного управління та соціальної роботи, доцент, д.філос.н. Краснокутський О.В.

Запоріжжя – 2025

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет соціології та управління
Кафедра філософії, публічного управління та соціальної роботи
Рівень вищої освіти бакалавр
Спеціальність 231 «Соціальна робота»
Освітньо-професійна програма «Соціальна робота»

ЗАТВЕРДЖУЮ
Завідувач кафедри філософії, публічного управління та соціальної роботи
_____Т.І.Бутченко
«____»_____2025 року

З А В Д А Н Н Я

НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ СТУДЕНТЦІ
Лєбєдєвій Тетяні Петрівні
(прізвище, ім'я, по-батькові)

1. Тема роботи Надання соціальної допомоги недержавними організаціями в Україні
керівник роботи Бутченко Тарас Іванович, професор, д.філос.н.
(прізвище, ім'я, по-батькові, науковий ступінь, вчене звання)
затверджені наказом ЗНУ від «26» березня 2025 року № 444-с

2. Строк подання студентом роботи 11 червня 2025 року

3. Вихідні дані до роботи Гацко В., Савісько М., Петринка Х. Управління на основі даних в територіальних громадах: проблеми та рішення. Київ: Київська школа економі-ки, 2023. 136 с.; Карпенко О. Г., Романова Н. Ф. Теорія та практика соціальної роботи: навч. посіб. для студентів ВНЗ. Київ: Слово, 2015. 402 с.; Горемикіна Ю. В. Партнерство держави і суспільства у соціальному обслуговуванні внутрішньо переміщених осіб. Демографія та соціальна економіка. 2018. № 1. С. 87-99.

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити) 1. Проаналізувати наукові підходи до дослідження діяльності недержавних організацій у сфері надання соціальної допомоги. 2. Уточнити зміст понять «соціальна допомога», «недержавні організації», «вразливі групи». 3. Обґрунтувати принципи та методи дослідження. 4. Визначити форми, зміст і методи надання соціальної допомоги недержавними організаціями. 5. Розглянути міжнародний досвід надання соціальної допомоги та можливості його впровадження в український контекст. 6. Проаналізувати сучасний стан розвитку недержавного сектору соціального обслуговування в Україні. 7.Запропонувати напрями оптимізації надання соціальної допомоги недержавними організаціями в умовах кризових викликів.

5. Перелік графічного матеріалу (з точним зазначенням обов'язкових креслень)

_____

_____

6. Консультанти розділів роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання прийняв
Розділ 1	Бутченко Т.І., завідувач кафедри філософії, публічного управління та соціальної роботи	02.02.2025	02.02.2025
Розділ 2	Бутченко Т.І., завідувач кафедри філософії, публічного управління та соціальної роботи	11.03.2025	11.03.2025
Розділ 3	Бутченко Т.І., завідувач кафедри філософії, публічного управління та соціальної роботи	03.04.2025	03.04.2025

7. Дата видачі завдання 18 січня 2025 року

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Термін виконання етапів роботи	Примітка
1.	Вибір теми кваліфікаційної роботи	Листопад – грудень 2024	*виконано*
2.	Бібліографічний пошук	Січень – лютий 2025	*виконано*
3.	Розробка основних положень роботи	Січень – лютий 2025	*виконано*
4.	І розділ	Лютий – березень 2025	*виконано*
5.	ІІ розділ	Березень – квітень 2025	*виконано*
6.	ІІІ розділ	Квітень – травень 2025	*виконано*
7.	Систематизація висновків	Травень 2025	*виконано*
8.	Нормоконтроль	Травень – червень 2025	*виконано*

Студент _____ Т.П. Лєбєдєва

Керівник роботи _____ Т.І. Бутченко

Нормоконтроль пройдено

Нормоконтролер _____ І. С. Цапліна

РЕФЕРАТ

Кваліфікаційна робота складається з 45 сторінок, 41 позицій у списку літератури

СОЦІАЛЬНА РОБОТА, СОЦІАЛЬНІ ПОСЛУГИ, НЕДЕРЖАВНІ ОРГАНІЗАЦІЇ, ВРАЗЛИВІ ГРУПИ

Мета дослідження: аналіз методологічних, теоретичних та праксеологічних аспектів надання соціальної допомоги недержавними організаціями в Україні та визначити напрями її оптимізації з урахуванням сучасних викликів.

Об'єкт дослідження: соціальна допомога як форма підтримки вразливих верств населення.

Предмет дослідження: діяльність недержавних організацій у процесі надання соціальної допомоги в Україні.

Методи дослідження: аналіз, узагальнення, індукція, конкретизація, систематизація, аналогія, аналіз документів.

Гіпотеза: за умови системного підходу до діяльності недержавних організацій, професіоналізації кадрів, цифровізації процесів, міжсекторального партнерства та вдосконалення нормативно-правової бази – ефективність надання соціальної допомоги значно зросте, а її адресність, оперативність і доступність будуть суттєво покращені, особливо щодо внутрішньо переміщених осіб та інших уразливих груп населення.

Висновки: 1. Недержавні організації дедалі частіше виконують функції не лише допоміжних структур, але й стають повноцінними суб'єктами соціальної роботи, демонструючи гнучкість, мобільність, інноваційність та клієнтоорієнтованість.

2. Основні напрями оптимізації соціальної допомоги, яку надають недержавні організації – удосконалення системи збору інформації про потреби отримувачів, покращення логістики і прозорості розподілу натуральної допомоги, фінансова підтримка перехід від реактивної до проактивної моделі допомоги, кадрове зміцнення недержавних організацій.

SUMMARY

The qualification thesis consists of 45 pages, 41 items in the list of references

SOCIAL WORK, SOCIAL SERVICES, NON-GOVERNMENTAL ORGANIZATIONS, VULNERABLE GROUPS

The purpose of research: to analyze the methodological, theoretical and praxeological aspects of the provision of social assistance by non-governmental organizations in Ukraine and to determine the directions of its optimization taking into account modern challenges.

Object of research: social assistance as a form of support for vulnerable segments of the population.

Subject of research: the activities of non-governmental organizations in the process of providing social assistance in Ukraine.

Research methods: analysis, generalization, induction, concretization, systematization, analogy, document analysis.

Hypothesis: provided that there is a systematic approach to the activities of non-governmental organizations, professionalization of personnel, digitalization of processes, intersectoral partnership and improvement of the regulatory framework, the effectiveness of social assistance will increase significantly, and I'ts targeting, efficiency and accessibility will be significantly improved, especially for internally displaced persons and other vulnerable groups of the population.

Conclusions: 1. Non-governmental organizations are increasingly performing the functions of not only auxiliary structures, but also becoming full-fledged subjects of social work, demonstrating flexibility, mobility, innovation and client-orientation.

2. The main areas of optimization of social assistance provided by non-governmental organizations are improving the system of collecting information about the needs of recipients, improving the logistics and transparency of the distribution of in-kind assistance, financial support, transition from a reactive to a proactive model of assistance, and staffing of non-governmental organizations.

ЗМІСТ

ВСТУП ……3
РОЗДІЛ 1. МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ ДОСЛІДЖЕННЯ НАДАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ДОПОМОГИ НЕДЕРЖАВНИМИ ОРГАНІЗАЦІЯМИ В УКРАЇНІ……...9
1.1. Підходи до дослідження соціальної допомоги недержавними організаціями……..….9
1.2. Зміст понять «соціальна допомога», «недержавні організації», «соціальні потреби», «вразливі групи», «соціальні послуги»…….12
1.3. Принципи та методи дослідження соціальної допомоги недержавними організаціями в Україні…….14
РОЗДІЛ 2. ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ ДОСЛІДЖЕННЯ НАДАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ДОПОМОГИ НЕДЕРЖАВНИМИ ОРГАНІЗАЦІЯМИ В УКРАЇНІ …….18
2.1. Принципи надання соціальної допомоги недержавними організаціями.....18
2.2. Форми соціальної допомоги, яку надають недержавні організації.....20
2.3. Міжнародний досвід надання соціальної допомоги недержавними організаціями…….26
РОЗДІЛ 3. ПРАКСЕОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ ДОСЛІДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИМИ ОСОБАМИ, ЯКІ ПОСТРАЖДАЛИ ВНАСЛІДОК ВОЄННИХ ДІЙ……..34
3.1. Сучасний стан недержавного сектору соціального обслуговування в Україні…….34
3.2. Напрямки оптимізації надання соціальної допомоги недержавними організаціями…….40
ВИСНОВКИ…….…….44
СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ……..…..46

ВСТУП

Актуальність дослідження. Соціальна допомога як складова системи соціального захисту населення здобуває особливе значення в умовах глибоких суспільних трансформацій, зокрема, під впливом воєнного конфлікту, економічної нестабільності, вимушеного переселення та зростання чисельності вразливих категорій громадян. В Україні роль держави у забезпеченні соціального захисту традиційно була провідною, однак з огляду на виклики сьогодення та обмеженість ресурсів, активізувалася участь недержавних організацій у цьому процесі. Недержавні організації (НУО) стали не лише партнерами держави, але й самостійними суб'єктами соціальної роботи, здатними оперативно реагувати на нагальні потреби населення, впроваджувати інноваційні підходи та досягати значного рівня довіри серед громадян [7].

Сучасні реалії України зокрема повномасштабна війна, що призвела до масової міграції населення, втрати засобів до існування та руйнування інфраструктури – вимагають оперативної, адресної та ефективної соціальної підтримки. Проте державна система соціального забезпечення часто виявляється неспроможною задовольнити усі запити громадян. У цьому контексті на перший план виходять недержавні організації, які прагнуть компенсувати прогалини у допомозі. Незважаючи на зростання кількості недержавних ініціатив та широку географію їх діяльності, спостерігається низка труднощів, пов'язаних із нестабільністю фінансування, відсутністю усталених стандартів якості послуг, нормативно-правовими обмеженнями, а також недостатньою інтеграцією НУО у загальну систему соціального захисту.

Це зумовлює необхідність наукового осмислення діяльності таких організацій, вивчення їх можливостей, форм, методів і ресурсів, а також пошуку шляхів оптимізації їхньої участі у наданні соціальної допомоги, зокрема – внутрішньо переміщеним особам й іншим вразливим категоріям населення. Відсутність систематизованих досліджень щодо їхньої діяльності в умовах кризи, а також брак стратегічного бачення взаємодії державного та недержавного

секторів формують актуальну наукову проблему, яка потребує комплексного аналізу [30].

Об'єкт дослідження – соціальна допомога як форма підтримки вразливих верств населення.

Предмет дослідження – діяльність недержавних організацій у процесі надання соціальної допомоги в Україні.

Мета дослідження – виконати комплексний аналіз методологічних, теоретичних та праксеологічних аспектів надання соціальної допомоги недержавними організаціями в Україні та визначити напрями її оптимізації з урахуванням сучасних викликів.

Для досягнення цієї мети слід виконати такі *завдання*:

– проаналізувати наукові підходи до дослідження діяльності недержавних організацій у сфері надання соціальної допомоги;

– уточнити зміст понять «соціальна допомога», «недержавні організації», «вразливі групи»;

– обгрунтувати принципи та методи дослідження;

– визначити форми, зміст і методи надання соціальної допомоги недержавними організаціями;

– розглянути міжнародний досвід надання соціальної допомоги та можливості його імплементації в український контекст;

– проаналізувати сучасний стан розвитку недержавного сектору соціального обслуговування в Україні;

– запропонувати напрями оптимізації надання соціальної допомоги недержавними організаціями в умовах кризових викликів.

Гіпотеза дослідження полягає в припущенні, що за умови системного підходу до діяльності недержавних організацій, професіоналізації кадрів, цифровізації процесів, міжсекторального партнерства та вдосконалення нормативно-правової бази – ефективність надання соціальної допомоги значно зросте, а її адресність, оперативність і доступність будуть суттєво покращені,

особливо щодо внутрішньо переміщених осіб та інших уразливих груп населення.

Структура роботи. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків та списку літератури.

РОЗДІЛ 1
МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ ДОСЛІДЖЕННЯ НАДАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ДОПОМОГИ НЕДЕРЖАВНИМИ ОРГАНІЗАЦІЯМИ В УКРАЇНІ

1.1 Підходи до дослідження соціальної допомоги недержавними організаціями

Останні десятиліття показали, що значна частина соціальної підтримки в різних країнах надається не лише державними структурами, а й громадськими або благодійними організаціями. Їхня участь стала настільки важливою, що без неї багато ініціатив просто не могли б реалізовуватись у повному обсязі. Саме тому питання дослідження соціальної допомоги з боку недержавних організацій набуває дедалі більшої актуальності.

У цьому контексті особливо значущим є визначення соціальної допомоги як безвідплатного матеріального або грошового забезпечення, що надається особам у стані соціальної вразливості з метою підтримки їхнього гідного існування та інтеграції в суспільство [41]. Таке формулювання дозволяє глибше проаналізувати підходи до надання соціальної допомоги, в тому числі у діяльності недержавних організацій. Адже саме вони найчастіше орієнтуються не тільки на базове забезпечення потреб, а й на створення умов для соціального включення, підтримки самостійності та відновлення людської гідності.

Існує кілька підходів до того, як аналізувати цю діяльність. Один із найпоширеніших - структурно-функціональний підхід. Він розглядає НДО як частину загальної системи соціального забезпечення, яка доповнює або компенсує роботу державних служб. Тут увага зосереджена на тому, які функції виконує організація, як вона організована, звідки бере ресурси, і як розподіляє допомогу. Один із прикладів ґрунтовної реалізації цього підходу представлений у дослідженні В. Поповича та Т. Новака «Структурно-функціональний простір соціально-управлінських практик в системі менеджменту соціальної роботи»

[23]. У своїй праці автори пропонують модель з п’яти рівнів структурного аналізу, що охоплює такі рівні як когнітивно-інтерпретаційний, ціннісно-мотиваційний, процесуально-організаційний, комунікативний та діяльнісно-організаційний виміри функціонування соціальних служб. Крім того, ними виокремлено три базові моделі реалізації управлінських практик: адміністративна, модель організаційного розвитку та модель партнерської взаємодії. Застосувавши цю модель з’являється можливість авторитетно обґрунтувати необхідність розвитку нових управлінських стратегій, адаптованих до багаторівневої природи сучасної соціальної політики.

Другий підхід – мережевий – зосереджується не стільки на самій організації, як на її зв’язках із іншими гравцями: державними структурами, донорами, міжнародними фондами, місцевими громадами. Такий підхід дає змогу зрозуміти, як формуються партнерства, як передаються знання та ресурси, і чому деякі проєкти працюють ефективніше за інші. Одним із прикладів практичного застосування мережевого підходу є діяльність Програми розвитку ООН (ПРООН) в Україні, зокрема в межах ініціативи «Громадянське суспільство для розвитку демократії та прав людини» [40]. У рамках цього проєкту було зосереджено увагу не лише на безпосередній підтримці громадських організацій, а й на формуванні стійких горизонтальних та вертикальних зв’язків між учасниками сектору: громадянським суспільством, місцевою владою, міжнародними донорами та експертними спільнотами.

Застосування мережевого підходу дозволило створити інституційну екосистему, в якій знання та ресурси циркулюють не лінійно, а через множинні канали обміну. Наприклад, локальні організації, які отримували фінансування від ПРООН, нерідко ставали "вузловими точками" (англ. nodes) для подальшого поширення кращих практик у своїх регіонах. Відповідно, ефективність ініціатив визначалася не тільки розміром фінансування чи професійного досвіду учасників, а й якістю та інтенсивністю мережевих взаємодій.

Третій напрям – антропоцентричний, або гуманістичний. Тут у фокусі - конкретні люди: як ті, хто допомагає, так і ті, хто її отримує. Вивчається

мотивація волонтерів, ставлення до справи, людський фактор у прийнятті рішень. Іноді саме ця частина дає найбільше розуміння, чому допомога працює або чому вона не сприймається так, як очікувалось. Яскравим прикладом застосування антропоцентричного підходу є дослідження у галузі освіти, зокрема у вивченні індивідуальних освітніх траєкторій (ІОТ). Традиційна освітня парадигма часто орієнтувалася на стандартизовані програми та уніфіковані методи навчання, що не завжди враховували унікальні потреби, здібності, інтереси або досвід кожного студента. Антропоцентричний підхід у цьому контексті зумовлює необхідність переходу до студентоцентрованої моделі навчання, де здобувач освіти стає активним учасником освітнього процесу, а не пасивним споживачем інформації.

Так, дослідження, проведене Івановою О. С. (2022) щодо формування ІОТ у закладах вищої освіти, чітко демонструє реалізацію гуманістичного принципу. Авторка наголошує на тому, що "індивідуальні освітні траєкторії дозволяють врахувати унікальні навчальні стилі, попередній досвід та професійні прагнення кожного студента, сприяючи його особистісному та професійному розвитку" [10]. Замість жорсткого дотримання навчальних планів, акцент робиться на гнучкості, виборі дисциплін, що відповідають інтересам студента, та наданні можливостей для самостійного планування навчання.

У рамках цього дослідження було розроблено та апробовано методику формування ІОТ, яка передбачає активну участь студента у виборі модулів, розробці індивідуальних проєктів та формуванні власного темпу навчання. Результати дослідження показали, що студенти, котрі навчалися за індивідуальними траєкторіями, демонстрували вищий рівень мотивації, глибше засвоєння матеріалу та кращі показники саморегуляції навчальної діяльності порівняно зі студентами, які навчалися за традиційними програмами (Іванова, 2022). Це підтверджує ефективність антропоцентричного підходу у розкритті освітнього потенціалу особистості.

На практиці всі ці підходи не застосовуються окремо. Дослідники все частіше комбінують їх залежно від цілей дослідження. Наприклад, можна

одночасно вивчати і структуру організації, і якість зв’язків із партнерами, і особисті історії людей, залучених у процес. Такий змішаний підхід дає повнішу картину і дозволяє уникнути однобічності.

Отже, соціальна допомога з боку недержавних організацій - складне явище, яке потребує гнучких і уважних підходів до аналізу. Її не можна оцінювати лише за формальними показниками - варто враховувати і контекст, і мотивацію, і взаємозв’язки, які часто не видно на перший погляд.

1.2 Зміст понять «соціальна допомога», «недержавні організації», «соціальні потреби», «вразливі групи», «соціальні послуги»

Щоб глибше зрозуміти діяльність недержавних організацій у сфері соціальної підтримки, варто чітко визначити значення основних понять, якими оперує це дослідження. Адже від того, як ми розуміємо терміни, залежить і те, як ми аналізуємо явища, що за ними стоять.

Соціальна допомога - це система заходів, спрямованих на підтримку людей, які через об’єктивні обставини (інвалідність, бідність, старість, безробіття тощо) не здатні самостійно забезпечити належний рівень життя [1].

Згідно визначенню з Юридичної енциклопедії (Інститут держави і права ім. Корецького НАН України), соціальна допомога - форма реалізації державної соціальної політики, що полягає у наданні грошової або натуральної підтримки окремим категоріям населення, які не мають достатнього доходу для задоволення базових потреб [33].

Державна соціальна допомога – це щомісячна державна допомога, що надається у грошовій формі особам, які не мають права на пенсію, особам з інвалідністю та малозабезпеченим сім’ям [26].

У сучасних умовах – це ще також інструмент соціальної інтеграції, який допомагає людям, що опинились у складних обставинах, зберегти гідність і знайти опору.

Під час повномасштабного вторгнення Росії в Україну, соціальна допомога

від громадських ініціатив включала не тільки продуктові набори, а й евакуацію, прихисток, психологічну підтримку, юридичні консультації для переселенців. Наприклад, громадська організація «Право на захист» регулярно надає таку допомогу внутрішньо переміщеним особам (ВПО) з Донбасу та Півдня України.

Під недержавними організаціями розуміють організації, створені громадянами на добровільних засадах, які діють незалежно від державних органів і мають на меті реалізацію певних соціальних, культурних, екологічних, благодійних, правозахисних чи інших інтересів [33].

Недержавні організації (НДО) в українських реаліях відіграють роль «соціального буфера» між владою та громадянами. Наприклад, «Карітас України» - одна з найбільших благодійних організацій, що вже понад 30 років надає допомогу нужденним: малозабезпеченим, літнім людям, дітям з інвалідністю. Інший приклад - «Таблеточки», які займаються допомогою онкохворим дітям, покриваючи ті витрати, які держава часто не бере на себе. Такі організації діють на пожертви, гранти, підтримку бізнесу і простих громадян, але їх внесок у соціальну сферу неможливо переоцінити.

Соціальні потреби в Україні мають свої особливості. Зокрема, війна посилила запити на тимчасове житло, реабілітацію, адаптацію до нових умов життя. У 2022–2023 роках багато родин опинилися без житла, і їхньою першочерговою потребою стало не лише фізичне виживання, а й емоційна стабілізація. Наприклад, організація «Сила відновлення» створила програми арт-терапії для дітей із зони бойових дій - це відповідь не на фізичну, а на психологічну потребу, яка часто не є очевидною на перший погляд.

Вразливі групи населення - це категорії осіб, які мають підвищений ризик соціально-економічної не захищеності та потребують особливої, рятуючої уваги і підтримки з боку держави. Це можуть бути, наприклад, особи з інвалідністю, літні люди, діти, багатодітні сім'ї, малозабезпечені сім'ї, особи, які зазнали насильства, а також ті, хто знаходиться у складних життєвих обставинах.

В умовах воєнного стану це не лише традиційно малозабезпечені чи люди з інвалідністю, до них додалися ветерани, сім’ї загиблих, постраждалі від

окупації, депортовані діти. Наприклад, ініціатива «Жіночий ветеранський рух» підтримує жінок, які повернулися з фронту, допомагаючи їм пройти реадаптацію і знайти себе в мирному житті. Інший приклад - «Українська мережа за права дитини», яка підтримує родини з дітьми, що втратили опікунів під час війни.

Соціальні послуги в Україні часто реалізуються у співпраці держави й НДО. Один з прикладів - система центрів для людей, які постраждали від домашнього насильства. Хоча вони формально діють при ОМС (органах місцевого самоврядування), багато послуг надаються саме через недержавні організації - наприклад, ГО «Ла Страда-Україна», яка займається превенцією насильства та працює на «гарячій лінії» допомоги. Це класичний приклад того, як соціальні послуги реалізуються не лише через бюджет, а й через громадянське суспільство.

1.3 Принципи та методи дослідження соціальної допомоги недержавними організаціями в Україні

Дослідження соціальної допомоги, що надається недержавними організаціями (НДО) в Україні, є складним і багатоаспектним завданням. Для забезпечення достовірності, глибини та практичної цінності отриманих результатів, важливо спиратися на низку ключових принципів:

1) об'єктивності вимагає неупередженого підходу до збору, аналізу та інтерпретації даних. Дослідник повинен прагнути до максимально точного відображення реального стану справ, уникаючи впливу особистих поглядів, ідеологічних переконань або замовних інтересів. Важливо використовувати різноманітні джерела інформації, критично оцінювати їх достовірність та уникати узагальнень, що не підтверджуються фактами;

2) системності - дослідження НДО не може обмежуватися окремими аспектами їхньої діяльності. Важливо розглядати їх як елементи складної системи, що включає взаємодію з різними державними органами, приватними організаціями, місцевими громадами, міжнародними донорами, а також вплив соціально-економічних та політичних факторів. Системний підхід дозволяє

виявити взаємозв'язки, внутрішні механізми функціонування НДО та їхній вплив на систему соціальної допомоги в цілому;

3) комплексності - цей принцип передбачає вивчення діяльності НДО з різних ракурсів, використовуючи різні методи та підходи. Це може включати аналіз програм і проєктів, фінансових звітів, опитування бенефіціарів та співробітників НДО, експертні інтерв'ю, контент-аналіз публікацій тощо. Комплексний підхід дозволяє отримати всебічну картину діяльності НДО, враховуючи як кількісні, так і якісні показники.

4) сходження від абстрактного до конкретного - дослідження починається з розкриття загальних теоретичних засад, таких як визначення соціальної допомоги, роль громадянського суспільства та його ресурсів у сфері соціальної допомоги, моделі функціонування НДО. Потім відбувається перехід до аналізу конкретних випадків, практик та даних, отриманих від українських НДО. Цей шлях дозволяє не тільки описати факти, але й осмислити їх у контексті ширших теоретичних рамок, виявити закономірності та сформулювати узагальнення;

5) історизму - діяльність НДО в Україні має свою історію, що пов'язана з трансформаційними процесами в суспільстві. Важливо враховувати історичний контекст їхнього становлення та розвитку, зміни в законодавстві, суспільних потребах та міжнародній допомозі. Історичний аналіз дозволяє зрозуміти еволюцію ролі НДО, виявити стійкі тенденції та прогнозувати майбутні зміни;

6) єдності теорії та практики - дослідження не повинно бути відірваним від реальності. Його результати мають бути не лише теоретично обґрунтованими, а й мати практичну цінність. Це означає, що висновки та рекомендації повинні бути застосовні для покращення діяльності НДО, розробки ефективніших програм соціальної допомоги, а також для формування державної політики у цій сфері. Взаємозв'язок теорії та практики забезпечує актуальність та релевантність дослідження.

На підставі зазначених принципів використовуємо для проведення нашого дослідження використовуємо такі *методи дослідження* як:

1) дедуктивно-гіпотетичний метод передбачає формулювання загальної гіпотези про базову закономірність процесу надання соціальної допомоги недержавними організаціями. Відповідно до цієї гіпотези здійснюємо збір відомостей про окремі практики соціальної допомоги в Україні та світі. Тобто використовуємо індуктивний метод, завдяки якому перевіряємо вихідну дедуктивну гіпотезу;

3) порівняльний аналіз різних моделей організації соціального надання соціальної допомоги як поетапного процесу. Завдяки цьому методу оцінюється ефективність конкретних підходів, визначаються найкращі практики;

4) структурно-функціональний аналіз використовується для дослідження внутрішньої будови системи соціального соціальної допомоги, визначення її основних елементів - етапів. Цей метод дозволяє описати, які функції виконує кожен етап, та які перешкоди можуть виникати у процесі надання допомоги.

Також застосовується теоретичний аналіз літератури, який використовується для вивчення наукових праць, нормативно-правових актів, міжнародних стандартів і практик щодо соціальної допомоги. Він дозволяє визначити понятійний апарат, окреслити стан розробленості теми та ідентифікувати теоретичні підходи.

На завершальному етапі використовуються методи систематизації та узагальнення, з результатом яких відбувається упорядкування зібраного матеріалу, формулювання висновків і опису системи соціальної допомоги.

Таким чином, у першому розділі дослідження проаналізовано методологічні підходи до вивчення соціальної допомоги, що надається недержавними організаціями в Україні, а також визначено ключові поняття та принципи дослідження цього явища. Показано, що структурно-функціональний, мережевий та антропоцентричний підходи дозволяють комплексно осмислити діяльність НДО в соціальній сфері - від організаційної структури та взаємодії в рамках інституційних мереж до врахування особистісного виміру і мотивації учасників процесу.

Окрему увагу приділено термінологічному апарату: поняття «соціальна допомога», «недержавні організації» тощо розглянуто не лише в теоретичному, а й у прикладному контексті сучасної української дійсності, що особливо актуалізувалась у період повномасштабної війни.

Визначено також методологічні засади дослідження - принципи об’єктивності, системності, комплексності, історизму та сходження від абстрактного до конкретного.

РОЗДІЛ 2
ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ ДОСЛІДЖЕННЯ НАДАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ДОПОМОГИ НЕДЕРЖАВНИМИ ОРГАНІЗАЦІЯМИ В УКРАЇНІ

2.1 Принципи надання соціальної допомоги недержавними організаціями

У сучасних умовах соціально-економічної нестабільності, спричиненої як внутрішніми трансформаціями, так і зовнішніми викликами, особливо актуалною стає участь недержавного сектору у сфері соціального захисту населення. Недержавні організації - благодійні фонди, громадські об'єднання, релігійні та волонтерські структури - відіграють важливу роль у забезпеченні базових соціальних потреб вразливих категорій населення. Вони не лише доповнюють державну систему соціального забезпечення, а й часто першими реагують на кризові ситуації, мобілізуючи ресурси на місцях та забезпечуючи гнучкі форми підтримки.

Принципи, якими керуються ці організації у своїй діяльності, мають визначальне значення для ефективності, прозорості та гуманності надання соціальної допомоги.

Принципи діяльності недержавних надавачів соціальної допомоги в Україні встановлені низкою нормативно-правових актів. Основними серед них є Закон України «Про соціальні послуги» [28], Закон України «Про благодійну діяльність та благодійні організації» [24], Закон України «Про громадські об’єднання» [25], постанова Кабінету Міністрів України № 479 від 01.06.2020 «Деякі питання організації надання соціальних послуг». Додатково у сфері спеціалізованої допомоги враховуються положення Закону України «Про основи соціального захисту ветеранів праці та інших громадян похилого віку», а також Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», зокрема щодо надання соціального супроводу особам, які постраждали від насильства. Сукупність цих нормативних актів створює правове підґрунтя, яке

забезпечує якість, ефективність і безпечність соціальної допомоги, що надається як державними, так і недержавними структурами.

Виділимо такі принципи:

1) дотримання прав людини, прав дитини та прав осіб з інвалідністю - соціальні послуги надаються з урахуванням основоположних прав людини. Особлива увага приділяється захисту прав дітей та осіб з інвалідністю згідно з міжнародними стандартами та Конвенцією ООН;

2) гуманізму - передбачає повагу до особистості, підтримку у складних життєвих обставинах, чуйність і доброзичливе ставлення до отримувача послуг;

3) забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків - соціальні послуги мають бути доступними незалежно від статі. Гендерна рівність ураховується у плануванні, реалізації та оцінці послуг;

4) поваги до честі та гідності - забороняється приниження гідності людини або будь-яке дискримінаційне ставлення. Отримувач послуг має право на шанобливе і етичне ставлення;

5) толерантності - визнання різноманіття соціальних, культурних, релігійних переконань. Забезпечується терпимість до поглядів та потреб інших;

6) законності - соціальні послуги надаються виключно у межах чинного законодавства, з дотриманням усіх правових норм та процедур;

7) соціальної справедливості - передбачає рівний доступ до послуг для всіх осіб, особливо для найбільш вразливих категорій. Пріоритет мають ті, хто перебуває у складних життєвих обставинах;

8) доступності та відкритості - інформація про послуги, умови їх отримання, процедури звернення має бути зрозумілою і відкритою для всіх. Послуги мають бути легко доступними як фізично, так і інформаційно;

9) неупередженості та безпечності - забезпечується об’єктивне та чесне ставлення до всіх осіб незалежно від їхнього статусу, національності, релігії, статі тощо. Також гарантується фізична та психологічна безпека отримувача;

10) добровільності - отримання соціальної допомоги має бути добровільним. Людина має право самостійно вирішувати, чи приймати допомогу;

11) адресності - потреби кожної особи ураховуються індивідуально при визначенні обсягу, виду та форми надання допомоги;

12) ефективності та прозорості використання бюджетних та інших коштів - забезпечується контроль за цільовим та раціональним використанням державних ресурсів, спрямованих на соціальні послуги. Всі фінансові операції мають бути прозорими.

Отже, надання соціальної допомоги недержавними організаціями в Україні базується на чіткій системі принципів, які затвердженні на законодовчому рівні та визначають зміст, форму та етичні засади такої діяльності.

2.2. Форми соціальної допомоги, яку надають недержавні організації

У сучасних умовах соціально-економічної трансформації України особливої актуальності набуває вивчення сутності, форм і змісту соціальної допомоги, яка надається недержавними організаціями. На відміну від традиційних державних соціальних інституцій, недержавні організації мають змогу гнучко реагувати на запити вразливих груп населення, впроваджувати інноваційні моделі підтримки та взаємодіяти з місцевими спільнотами на принципах довіри, партнерства та добровільності [4].

Під соціальною допомогою у контексті діяльності недержавних організацій розуміється комплекс заходів, спрямованих на задоволення базових потреб осіб, які перебувають у складних життєвих обставинах, через надання матеріальної, психологічної, правової, освітньої та іншої підтримки. При цьому така допомога реалізується не лише у вигляді прямих послуг, а й через активізацію внутрішнього потенціалу отримувачів допомоги, розвиток навичок самодопомоги, соціального включення та зміцнення соціальних зв’язків [7].

Форми соціальної допомоги, що надаються недержавними організаціями, мають значне розмаїття та охоплюють як традиційні, так і інноваційні формати. У Законі України «Про соціальні послуги» [28] закріплено таке поняття як «натуральна допомога», що є першою базовою формою соціальної допомоги.

Вона являє собою надання допомоги у формі матеріальних ресурсів або послуг, які допомагають особам у вирішенні їхніх побутових та соціальних потреб, а саме «надання продуктів харчування, предметів і засобів особистої гігієни, санітарно-гігієнічних засобів та засобів догляду, одягу, взуття та інших предметів першої необхідності; організація харчування; забезпечення паливом; пошиття одягу, ремонт одягу та/або взуття; перукарські послуги; прання білизни та одягу; ремонтні роботи; обробіток присадибної ділянки, косіння трави біля будинку, рубання та розпилювання дров; косметичне, вологе, генеральне прибирання тощо».

Недержавні організації у своїй діяльності застосовують різноманітні підходи до організації соціальної допомоги. Основною відмінністю є принцип добровільності та спрямованість на потреби конкретної цільової аудиторії. Завдяки цьому можлива персоніфікація допомоги, гнучкість у виборі форм взаємодії та чутливість до змін у соціальному середовищі.

Важливо зазначити, що надання соціальної допомоги недержавними організаціями не обмежується лише реагуванням на наявні проблеми. Значна частина їхньої діяльності зосереджена на профілактиці соціального неблагополуччя, попередженні соціального відчуження, формуванні активної громадянської позиції та розвитку солідарності у суспільстві. Саме недержавні організації здатні виступати посередниками між владою, бізнесом і громадянами, створюючи інноваційні соціальні практики та транслюючи їх у більш широкий контекст [9].

Інша базова форма соціальної допомоги – грошова [34].

Грошова форма соціальної допомоги - це виплата коштів особам, які потребують підтримки, з державного бюджету або за рахунок добровільних пожертвувань. Зазвичай, ці виплати надаються на основі перевірки доходів та майна одержувача або за певними критеріями без такої перевірки.

Така допомога надається через механізми прямого перерахування коштів на банківські рахунки отримувачів або через інші форми виплат, установлені державними органами.

Грошова допомога зазвичай надається одноразово або кількома траншами (наприклад, по 6 600 грн на особу протягом трьох місяців). Виплати здійснюються через банківські перекази (ПУМБ, Монобанк, ПриватБанк), поштові перекази (Укрпошта) або готівкою в окремих випадках. Перед нарахуванням допомоги проводиться верифікація особистих даних, заповнення анкет та оцінювання потреб – як правило, за спрощеними критеріями, що дає змогу швидко охопити велику кількість отримувачів.

Основна мета грошової допомоги полягає в тому, щоб підтримати найбільш вразливі верстви населення, які через об'єктивні причини - втрата працездатності, старість, інвалідність, безробіття, багатодітність чи інші соціальні обставини - не можуть забезпечити собі достатній дохід. Право на отримання такої допомоги, як правило, ґрунтується на відповідних соціальних критеріях, зокрема рівні доходів, складі сім'ї, стані здоров'я, статусі особи тощо.

Фінансування грошових форм соціальної допомоги здійснюється переважно з державного та місцевих бюджетів, а також з інших джерел, визначених законодавством. Окремі види допомоги регулюються спеціальними нормативно-правовими актами, що визначають умови призначення, розмір, порядок надання і контролю за використанням коштів. До таких видів грошової допомоги належать, зокрема, допомога при народженні дитини, державна соціальна допомога малозабезпеченим сім'ям, щомісячна допомога особам з інвалідністю, тимчасова допомога непрацюючим громадянам, які перебувають у складних життєвих обставинах, а також субсидії на оплату житлово-комунальних послуг. У період війни особливо активно почали функціонувати програми грошової допомоги для ВПО та постраждалих від бойових дій. Багато організацій (наприклад, «Карітас», «Право на захист», «Людина в біді», Міжнародна організація з міграції, NRC та ін.) реалізовують програми багатоцільової грошової допомоги, що дозволяє отримувачу самостійно вирішити, на що витратити кошти – їжу, житло, ліки, оплату комунальних послуг тощо [24].

Слід зазначити, що обидві форми соціальної допомоги – грошова і натуральна – мають свою специфіку й доповнюють одна одну. Грошова допомога забезпечує гнучкість і свободу вибору для отримувача, тоді як натуральна дозволяє надавати цільову підтримку у вигляді конкретних товарів, часто в умовах нагальної потреби або надзвичайної ситуації. Важливою умовою ефективного надання будь-якої з форм допомоги є оцінювання індивідуальних потреб отримувача та складання індивідуального плану, що визначає обсяг, види й тривалість надання підтримки.

Є й інші форми соціальної допомоги , що активно розвиваються останніми роками, одною з таких є соціальне підприємництво. Це особливий формат, що поєднує економічну діяльність із вирішенням соціальних проблем. Прибуток соціальних підприємств спрямовується на підтримку цільових груп або реалізацію соціально значущих програм. Наприклад, кав'ярні, де працюють люди з інвалідністю, швейні майстерні для внутрішньо переміщених осіб, соціальні ферми для ветеранів – це яскраві приклади поєднання економічної стійкості з соціальною відповідальністю [31].

Крім того, мобільна соціальна робота, що дозволяє охопити клієнтів у віддалених або ізольованих місцевостях, де відсутня постійна інфраструктура підтримки. Команди фахівців виїжджають до сільських громад, мікрорайонів з високим рівнем соціального ризику, тимчасових поселень, пунктів компактного проживання ВПО. Така форма роботи дозволяє виявити «невидимі» соціальні проблеми та своєчасно реагувати на них [16].

Особливе значення в системі такої допомоги має волонтерська підтримка. Волонтери не лише посилюють кадровий потенціал організацій, а й відіграють важливу роль у формуванні соціального капіталу, розвитку емпатії та активної громадянської позиції. Вони залучаються до широкого спектра завдань - від організації подій і збору гуманітарної допомоги до інформування та супроводу бенефіціарів. Часто волонтери самі належать до уразливих груп, що дозволяє створювати горизонтальні зв'язки, зменшуючи соціальну ізоляцію та стигматизацію.

У цифрову епоху все більшої актуальності набуває використання сучасних технологій у наданні допомоги. Онлайн-консультації, цифрові платформи для пожертв, мобільні застосунки та чат-боти для доступу до інформації - усе це сприяє підвищенню оперативності, доступності та індивідуалізації соціальних послуг. Завдяки цифровізації недержавні організації здатні оперативно адаптуватися до нових умов і значно розширювати охоплення підтримки.

Не менш важливим напрямом є підтримка самоорганізації уразливих груп. НУО часто виступають каталізаторами створення ініціатив взаємодопомоги, груп підтримки та локальних об’єднань, що сприяє не лише пасивному отриманню допомоги, а й активному залученню самих ВПО до процесу надання підтримки іншим. Така модель підсилює почуття спільності, стимулює розвиток культури солідарності та сприяє зміцненню соціальних зв’язків у громадах.

У структурі змісту соціальної допомоги важливо виокремити також поняття «індивідуалізованого підходу». На відміну від державної системи, де стандартизація послуг іноді унеможливлює врахування унікального життєвого досвіду кожного отримувача, недержавні організації мають можливість будувати моделі допомоги відповідно до особистісних потреб, цінностей, культурних особливостей і ресурсних можливостей клієнта. Це вимагає високої професійної компетентності працівників, етичної чутливості та розвиненого механізму зворотного зв’язку з бенефіціарами [24].

Суттєвим елементом змісту соціальної допомоги є орієнтація на результат, а не лише на процес. Якщо у традиційних структурах соціального захисту часто фокус зосереджується на формальній реалізації послуг, то недержавні організації приділяють увагу досягненню конкретних змін у житті клієнтів – покращенню психоемоційного стану, відновленню соціальних функцій, успішному працевлаштуванню, стабілізації житлових умов, поверненню до навчання тощо.

В умовах воєнного конфлікту та широкомасштабної гуманітарної кризи в Україні з 2014 року, особливо з 2022 року, роль недержавного сектору у наданні соціальної допомоги значно зросла. Громадські, волонтерські, благодійні організації стали головними агентами допомоги для мільйонів внутрішньо

переміщених осіб, постраждалих від бойових дій, родин військовослужбовців, ветеранів, осіб з інвалідністю, які постраждали внаслідок війни. При цьому допомога охоплює як екстрене реагування (притулок, харчування, евакуація, психологічна підтримка), так і довгострокову реабілітацію, інтеграцію, навчання, підтримку підприємництва [3].

У нових умовах значно поширилися гібридні форми допомоги, які поєднують різні компоненти – матеріальний, інформаційний, освітній, психоемоційний – в одній програмі або інтервенції. Наприклад, програма підтримки переселенців може включати грошову допомогу, консультування з питань працевлаштування, юридичний супровід при отриманні статусу, психологічну підтримку та освітні курси. Комплексність і міждисциплінарність таких форм допомоги дозволяє досягати більш стійкого ефекту.

Окремо варто звернути увагу на те, що сучасні недержавні організації, які надають соціальну допомогу, дедалі частіше впроваджують інструменти моніторингу та оцінки ефективності своєї діяльності. Це включає збір даних про результати, опитування отримувачів послуг, аналіз впливу програм на рівень добробуту цільових груп, оцінку відповідності допомоги реальним потребам. Наявність таких механізмів дозволяє організаціям коригувати свої стратегії, підвищувати якість послуг, обґрунтовувати необхідність фінансування з боку донорів.

Ще одним важливим аспектом є змістовна орієнтація на цінності прав людини, соціальної справедливості, рівності та недискримінації. Усі форми соціальної допомоги, що надаються недержавними організаціями, базуються на повазі до гідності особи, її автономії, потребі в безпеці та участі в суспільному житті. Це особливо актуально у випадках, коли державна система не здатна забезпечити інклюзивний підхід до вразливих категорій – осіб ЛГБТІК+, ромської громади, людей з ментальними порушеннями, бездомних тощо [18].

Відтак, соціальна допомога в діяльності недержавних організацій в Україні постає як багатовимірне явище, що охоплює не лише базові потреби, а й глибокі людські виміри – гідність, надію, самореалізацію, солідарність. Форми такої

допомоги є динамічними, здатними змінюватися відповідно до викликів часу, ресурсних можливостей та соціального контексту.

2.3. Міжнародний досвід надання соціальної допомоги недержавними організаціями

У сучасному світі недержавні організації відіграють ключову роль у системі соціального захисту населення, доповнюючи або навіть замінюючи державні структури в наданні соціальної допомоги. Міжнародна практика демонструє широкий спектр моделей, методів та стратегій, які застосовуються для ефективного вирішення соціальних проблем, мобілізації громадян, подолання бідності, підтримки вразливих груп і зміцнення соціальної згуртованості. Вивчення такого досвіду є вкрай важливим для України, оскільки дозволяє запозичити успішні інструменти та адаптувати їх до національного контексту [13].

Світова практика демонструє, що НДО відіграють ключову роль у сфері соціальної допомоги, особливо за наявності кризових періодів. Згідно з ООН, соціальна допомога — це безвідплатне матеріальне або грошове забезпечення, надане особам, які опинилися в умовах соціальної вразливості, з метою підтримки їхнього гідного існування та соціальної інтеграції [41].

Модель громадянського суспільства в США є одним із найяскравіших прикладів розвиненої та інституалізованої системи участі НДО в наданні соціальної допомоги. У США функціонують десятки тисяч неприбуткових організацій, які працюють у сферах охорони здоров’я, освіти, боротьби з бездомністю, захисту прав людини, реабілітації ветеранів тощо. Ці організації активно використовують механізми фандрейзингу, благодійних внесків, грантів від федеральних, штатних та муніципальних органів, а також підтримку приватного бізнесу. Їх діяльність регулюється чіткими правовими нормами, що забезпечує прозорість, підзвітність та ефективне управління ресурсами.

Прикладом є Feeding America, яка співпрацює з понад 200 продовольчими банками, обслуговуючи близько 40 мільйонів американців щорічно [36].

У країнах Західної Європи, таких як Німеччина, Швеція, Франція, Нідерланди, надання соціальної допомоги НДО є тісно інтегрованим у державну систему. Тут широко використовується підхід публічно-приватного партнерства, коли держава делегує частину соціальних функцій громадським організаціям, забезпечуючи при цьому фінансування, моніторинг якості та професійну підготовку персоналу. Наприклад, у Німеччині діяльність благодійних об'єднань, таких як Diakonie чи Caritas, є невід'ємною частиною соціального сектору, а самі організації співпрацюють з державними структурами на договірній основі. У Швеції недержавні організації мають високий рівень довіри з боку населення та активно залучені до процесу розробки соціальної політики на місцевому рівні.

У Канаді система соціальної допомоги відзначається глибокою децентралізацією та залученням до процесу широкого кола громадських організацій. НДО активно функціонують як на рівні провінцій, так і муніципалітетів, беручи на себе значну частину соціального обслуговування – зокрема, у сфері підтримки іммігрантів, безпритульних, жінок, що зазнали насильства, осіб з особливими потребами. Канадська практика відзначається сильною міжсекторальною співпрацею, коли громадські організації взаємодіють із державними структурами, релігійними спільнотами, бізнесом і професійними асоціаціями. Особливе значення надається питанням мультикультурності, інклюзивності та забезпечення соціальної рівності [25].

Австралійський досвід надання соціальної допомоги недержавними організаціями також демонструє високий рівень інтеграції громадського сектору в систему соціального захисту. Більшість соціальних програм в Австралії реалізується саме через неприбуткові організації, які отримують державне фінансування, гранти або співпрацюють у форматі партнерства. Унікальною рисою є сильна регіональна диференціація, що дозволяє НДО адаптувати послуги до потреб конкретних громад. Крім того, в країні ефективно діє система

акредитації громадських організацій, що гарантує якість послуг і високі етичні стандарти.

У Японії громадські організації відіграють все більшу роль у вирішенні проблем старіння населення, підтримки самотніх людей похилого віку, реабілітації після стихійних лих та катастроф. Згідно з концепцією "суспільства взаємодопомоги", яку активно просуває уряд Японії, кожен громадянин може бути залучений до соціального служіння – як волонтер, донор, засновник або партнер НДО. Японська модель підкреслює цінність самодопомоги громад, солідарності, міжпоколінного партнерства та культури відповідальності. У результаті громадські ініціативи набувають форм інноваційних сервісів – наприклад, соціальних кафе, мобільних центрів підтримки, локальних ресурсних хабів тощо [12].

Країни Скандинавії – Швеція, Норвегія, Данія та Фінляндія – традиційно демонструють високу ефективність соціальної політики, у якій НДО відіграють важливу роль як носії інновацій, адвокації прав людини та розбудови інклюзивного суспільства. У цих країнах широко застосовується концепція «спільної відповідальності» – держава створює нормативну й фінансову базу, а НДО забезпечують гнучкість, доступність і персоналізацію надання соціальної допомоги. Наприклад, у Норвегії велика кількість сервісів для молоді, людей із психічними розладами, осіб з інвалідністю та біженців забезпечується саме громадськими організаціями, які співпрацюють із муніципальними службами. Особлива увага приділяється професійному розвитку персоналу, стандартизації процесів та прозорості фінансування.

У країнах Центрально-Східної Європи, таких як Польща, Чехія, Угорщина, Румунія та країни Балтії, розвиток недержавного сектору активізувався після політичних трансформацій кінця XX століття. На початку XXI століття тут сформувалися численні організації, які надають підтримку сім’ям у складних життєвих обставинах, безпритульним, людям з інвалідністю, жертвам домашнього насильства, молоді, яка опинилася у конфлікті із законом. Польща є яскравим прикладом того, як завдяки співпраці між НДО, державою та

Європейським Союзом можливо забезпечити сталий розвиток соціальної допомоги та соціальних послуг, підвищити їхню якість та доступність [15].

У цих країнах активно впроваджується система соціальних контрактів, коли держава фінансує надання послуг недержавними провайдерами за результатами відкритих конкурсів. Такий механізм сприяє зростанню конкуренції, ефективності й орієнтації на потреби клієнта. Також важливою є роль Європейського соціального фонду, який підтримує розвиток місцевих ініціатив, професійну підготовку працівників соціальної сфери, модернізацію сервісів.

У Польщі після 2022 року спостерігаємо активізацію НДО у сфері підтримки українських переселенців. Католицька благодійна організація, що координує мережу понад 1 000 центрів, забезпечує продуктові набори, житло, медичну та психологічну підтримку. Caritas Polska є членом конфедерації (170 країн-членів) Caritas Internationalis зі штаб-квартирою у Ватикані та регіональної асоціації Caritas Europa (46 країн-членів) із секретаріатом у Брюсселі. Організація включає як гуманітарну допомогу, так і допомогу на розвиток. Одним із головних проектів організації є програма «Сім’я для родини», яка надає грошову підтримку потребуючим сім’ям в Україні та на Близькому Сході [36].

Для України міжнародна підтримка НДО стала життєво необхідною після повномасштабного вторгнення. За даними аналітичного центру Cedos, понад 80 % підтримки внутрішньо переміщених осіб (ВПО) забезпечують саме НДО та благодійні фонди [37].

У країнах Латинської Америки (наприклад, Бразилія, Чилі, Колумбія) недержавні організації часто вимушені працювати у надзвичайно складних умовах соціальної нерівності, насильства, бідності та обмежених ресурсів. Проте саме завдяки їхній гнучкості, креативності та тісному зв’язку з місцевими громадами НДО змогли запропонувати інноваційні підходи до надання допомоги. У Чилі, наприклад, існує система мережевої підтримки родин у кризі, в якій провідну роль відіграють громадські організації. Наприклад, діючою програмою є Chile Solidario, яка надає комплексну соціальну підтримку сім'ям, що

перебувають у ситуації крайньої бідності. Вона включає грошову допомогу, доступ до соціальних послуг та підтримку в інтеграції до суспільства. Програма реалізується через співпрацю з муніципалітетами та іншими державними установами [21]. У Бразилії однією з найбільш відомих є програма Bolsa Família, започаткована в 2003 році. Вона надає грошову допомогу сім'ям з низьким доходом за умови виконання певних соціальних зобов'язань, таких як регулярне відвідування школи дітьми та вакцинація. Програма охоплює понад 13 мільйонів сімей і є однією з найбільших у світі програм трансферу грошових коштів [20].

У країнах Африки, зокрема у Південній Африці, Кенії, Уганді, соціальна допомога також проявляється через недержавні та міжнародні організації. З огляду на обмеженість ресурсів, нестабільність політичних режимів і високий рівень бідності, тут переважають партнерські програми з міжнародними донорами, гуманітарними місіями, фондами та релігійними спільнотами. Особливе значення надається мобілізації місцевих ресурсів, волонтерству, розвитку спроможності громад, освіті щодо ВІЛ/СНІДу, охороні материнства і дитинства. Успішні приклади показують, що навіть у складних умовах можливо досягти стійких соціальних змін за рахунок участі НДО.

У міжнародній практиці можна виокремити кілька спільних тенденцій, які забезпечують ефективність недержавного сектору в сфері соціальної допомоги:

1. Інституційна підтримка з боку держави: надання грантів, податкових пільг, правового регулювання статусу НДО.

2. Професіоналізація соціальної роботи: навчання кадрів, впровадження стандартів якості, розвиток компетенцій.

3. Акцент на права людини, гендерну рівність, інклюзивність, повагу до культурного різноманіття.

4. Розвиток волонтерства, соціального підприємництва та краудфандингу як альтернативних джерел підтримки.

5. Використання цифрових технологій для доступу до послуг, моніторингу ефективності, комунікації з клієнтами.

6. Залучення громад до планування та реалізації соціальних програм [8].

Порівняльний аналіз міжнародного досвіду надання соціальної допомоги недержавними організаціями свідчить про багатоманіття моделей і практик, що відповідають різним соціокультурним, економічним і політичним контекстам. Успішність тих чи інших підходів залежить від рівня взаємодії між державою та громадським сектором, законодавчого поля, рівня громадянської активності та культури соціальної відповідальності [2].

Для України цей досвід є надзвичайно важливим з огляду на потребу вдосконалення власної системи соціального захисту, забезпечення ефективної допомоги вразливим категоріям населення, а також підвищення ролі громадських організацій у соціальній трансформації суспільства [2].

Важливим аспектом ефективної діяльності недержавних організацій у різних країнах світу є розвиток партнерських відносин між НДО, органами влади, приватним сектором і науковими установами. Такий міжсекторальний підхід дозволяє досягти синергії зусиль, уникати дублювання функцій та забезпечити цілісність соціальної допомоги. Особливо це помітно у практиці країн Європейського Союзу, де активно впроваджуються інтегровані моделі обслуговування, орієнтовані на життєві потреби клієнта. Наприклад, моделі «єдиного вікна» або «комплексного супроводу» дозволяють громадянам звертатися до однієї організації й отримувати різні форми допомоги — продукти харчування, засоби гігієни, одяг, фінансову підтримку тощо, що значно полегшує доступ до необхідних ресурсів.

Крім того, сучасний міжнародний досвід демонструє важливість активної участі самих отримувачів допомоги у розробці та реалізації соціальних програм. Такий підхід забезпечує адресність, підвищує ефективність та формує у громадян почуття власної відповідальності. У низці країн, таких як Велика Британія, Канада, Нідерланди, функціонують дорадчі ради при НДО, до складу яких входять представники спільнот, яких стосуються ті чи інші програми. Це сприяє формуванню довіри між організаціями та клієнтами, а також забезпечує врахування реальних потреб населення при плануванні послуг.

З урахуванням зазначеного, для України надзвичайно перспективним є запровадження механізмів державного соціального замовлення на надання матеріальної допомоги, підвищення прозорості розподілу ресурсів та фінансування, створення умов для стабільного розвитку громадянського суспільства. Варто також враховувати важливість цифровізації процесів розподілу ресурсів – автоматизації реєстрів, впровадження онлайн-сервісів, створення електронних платформ для комунікації між НДО та отримувачами послуг. Така трансформація дозволить не лише оптимізувати процеси, але й підвищити доступність допомоги для мешканців віддалених або соціально вразливих територій [36].

Висновки до другого розділу

Розгляд форм і змісту соціальної допомоги дозволив виокремити основні напрями діяльності недержавного сектору, зокрема: гуманітарну підтримку, психологічну допомогу, соціально-побутове обслуговування, правовий супровід тощо. Було встановлено, що недержавні організації відіграють важливу роль у подоланні соціальної нерівності, задоволенні потреб вразливих категорій населення, особливо в умовах обмежених можливостей державного сектору.

Аналіз принципів надання соціальної допомоги недержавними організаціями дозволив зрозуміти, що вони формують довіру суспільства до недержавних структур як повноцінних учасників системи соціального захисту. Дотримання таких принципів, як адресність, добровільність, недискримінаційність, гуманне ставлення, відкритість, взаємодія з партнерами, адаптивність і шанобливе ставлення до гідності отримувачів допомоги, є ключовим чинником результативної роботи недержавного сектору у сфері соціальної підтримки.

Вивчення міжнародного досвіду дозволило виокремити ефективні моделі функціонування недержавних організацій у сфері соціального захисту, зокрема у країнах Європейського Союзу, США та Канади. Було встановлено, що успішна реалізація соціальної місії в цих країнах базується на сталому фінансуванні, законодавчій підтримці, активному залученні волонтерів, а також тісній взаємодії

з державними структурами. Цей досвід є цінним для формування дієвої та ефективної моделі соціальної допомоги та її застосування в українських реаліях.

РОЗДІЛ 3
ПРАКСЕОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ ДОСЛІДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИМИ ОСОБАМИ, ЯКІ ПОСТРАЖДАЛИ ВНАСЛІДОК ВОЄННИХ ДІЙ

3.1. Сучасний стан недержавного сектору надання соціальної допомоги в Україні

Станом на 1 січня 2021 року в Україні було зареєстровано 92 470 громадських організацій, що на 22 149 більше порівняно з 2016 роком. У 2022 році було зареєстровано 3 013 нових громадських організацій, що є високим показником в умовах повномасштабного вторгнення. Станом на грудень 2021 року в Україні було зареєстровано 96 258 громадських організацій. Станом на 1 липня 2024 року в Україні було зареєстровано понад 31 000 благодійних організацій, що значно більше, ніж на початку повномасштабного вторгнення. Ці дані підтверджують значне зростання кількості недержавних об'єднань в Україні, особливо в період з 2020 по 2023 роки, що свідчить про активізацію громадянського суспільства, зокрема в умовах повномасштабної війни [29].

Наразі в Україні офіційно зареєстровано понад 100 тисяч громадських організацій, з яких близько 5 тисяч системно працюють у сфері соціальної допомоги. Серед них можна виокремити :

1. Надання гуманітарної допомоги (продукти, речі, засоби гігієни);
2. Забезпечення тимчасовим або довгостроковим житлом;
3. Грошові виплати.

Серед найважливіший учасників надання грошових виплат є благодійні фонди. Благодійні фонди - це недержавні неприбуткові організації, створені для здійснення благодійної діяльності, зокрема для надання допомоги тим, хто її потребує. Їхня робота в Україні базується на Законі України «Про благодійну діяльність та благодійні організації» (2012) і передбачає чітко визначені

механізми фінансування, управління, звітності та форм взаємодії з громадськістю.

Значну частину таких ініціатив фінансують міжнародні донори: Європейський Союз, Агентство США з міжнародного розвитку (USAID), Організація Об'єднаних Націй (через структури UNHCR, UNICEF, WFP, IOM), а також десятки закордонних благодійних фондів. Це дозволяє багатьом українським НДО розвивати інституційну спроможність, професіоналізувати свою роботу, впроваджувати новітні підходи в соціальній роботі [17].

Значного розвитку недержавний сектор надання соціальної допомоги набув після 2014 року, особливо у зв’язку з анексією Криму, війною на сході України та, згодом, повномасштабним вторгненням Росії у 2022 році. У цих умовах державна система соціального захисту виявилася перевантаженою, і саме недержавні організації стали критично важливим джерелом підтримки для внутрішньо переміщених осіб, постраждалих від бойових дій, осіб з інвалідністю, літніх людей та інших вразливих категорій населення.

У 2022–2024 роках значну роль у зміцненні недержавного сектору соціальної допомоги відіграла взаємодія між українськими організаціями та міжнародними партнерами. Цей процес супроводжувався не лише фінансовою підтримкою, а й передачою технологій, стандартів якості послуг, методик соціального супроводу. Завдяки таким колаборціям у низці регіонів з’явилися спеціалізовані кризові центри, мобільні бригади соціальної допомоги, притулки для жінок і дітей, мультидисциплінарні центри підтримки ВПО.

Серед основних цільових груп, з якими працює недержавний сектор, можна виокремити: внутрішньо переміщених осіб; людей, що залишилися в зоні бойових дій; літніх осіб; дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування; осіб з інвалідністю; родини військових; багатодітні та малозабезпечені сім’ї; постраждалих від насильства.

Водночас, незважаючи на розширення ролі недержавного сектору, низка проблем все ще залишається актуальною. Зокрема, нестабільне фінансування – більшість фондів залежить від грантових коштів, які мають обмежений термін дії;

перевантаженість – кількість звернень перевищує технічні й кадрові можливості багатьох організацій; недостатня координація – подекуди відсутній обмін інформацією між організаціями, що призводить до дублювання або прогалин у наданні допомоги; бюрократичні бар'єри – складнощі з отриманням дозволів, звітністю перед донорами, логістикою; ризики безпеки – у прифронтових регіонах працівники фондів і волонтери зазнають загроз для життя.

Одним із головних викликів є недостатня координація між громадськими ініціативами та органами державної влади. Відсутність єдиної інформаційної платформи, де б акумулювались дані про потреби, ресурси та активності, призводить до дублювання послуг у деяких регіонах та, водночас, до повної відсутності допомоги в інших.

Вкрай гострою є проблема кадрового забезпечення. Соціальні працівники, психологи, юристи, які працюють у недержавному секторі, часто змушені виконувати кілька функцій одночасно через обмежені ресурси. Крім того, спостерігається високий рівень емоційного вигорання працівників, що пов'язано з інтенсивністю запитів, масштабом травматичного досвіду клієнтів та складністю соціальних кейсів [14].

Ще однією проблемною ділянкою є нормативно-правова база. Недержавні організації часто не мають офіційного визнання як повноцінні суб'єкти соціального обслуговування, що ускладнює їх участь у тендерах, співпраці з державними структурами, залученні фінансування з державного бюджету. Така ситуація потребує оновлення законодавства з акцентом на інтеграцію НДО в систему надання соціальної допомоги.

Загалом станом на 2024 рік спостерігається стійка тенденція до активізації участі недержавного сектору в системі соціальної допомоги. Позитивним фактором виступає зростання довіри населення до громадських організацій. За результатами соціологічного дослідження, проведеного у 2023 році однією з провідних українських аналітичних платформ, близько 58% опитаних ВПО отримували допомогу саме від громадських чи благодійних організацій, тоді як лише 34% – від державних інституцій. Це свідчить про актуальність і дієвість

формату соціального партнерства між громадянським суспільством та владними структурами [7].

Важливим трендом є професіоналізація громадських ініціатив. Все більше організацій впроваджують системи моніторингу та оцінювання ефективності своїх програм, публікують відкриті звіти, розробляють політики етичної поведінки персоналу та процедури роботи з конфіденційною інформацією. Це не лише зміцнює внутрішню стійкість НДО, а й підвищує рівень прозорості та підзвітності перед донорами, партнерами та суспільством.

Невід'ємною складовою ефективної соціальної допомоги є інноваційні підходи до роботи з цільовими групами. Значення цифрових технологій в організації соціальної допомоги є досить значущою в сучасному світі. Згідно з офіційним звітом UNHCR, цифрові платформи та мобільні чат-боти дають змогу ефективно реєструвати гуманітарні потреби та своєчасно надавати підтримку біженцям і переселенцям. Онлайн-платформи збору пожертв (GoFundMe, Patreon), мобільні додатки для пошуку допомоги, чат-боти – всі ці інструменти активно використовуються міжнародними НДО, що значно пришвидшує надання допомоги й робить її персоналізованою. Такі рішення дозволяють суттєво розширити охоплення аудиторії, особливо у віддалених або тимчасово окупованих регіонах [39].

Водночас залишається актуальною потреба у розвитку локальних громадських ініціатив. Переважна більшість ресурсів наразі зосереджена у великих містах та обласних центрах, тоді як у сільських громадах надання соціальної допомоги часто здійснюється за залишковим принципом. Важливою задачею є підтримка локальних організацій через грантові програми, навчання та менторське супроводження.

Не менш важливим аспектом у контексті розгляду перспектив є розвиток міжсекторальної співпраці. Саме в партнерстві із бізнесом, академічними установами, органами місцевого самоврядування НДО можуть посилювати свої можливості, забезпечуючи комплексність послуг. Уже сьогодні існують приклади

успішної кооперації – створення соціальних підприємств, навчальних центрів, програм мікрорантів для підприємницької діяльності ВПО.

У подальшому розвиток недержавного сектору соціальної допомоги має спиратися на кілька стратегічних орієнтирів:

– інституційне зміцнення організацій (управлінський менеджмент, стратегічне планування, юридичне забезпечення);

– розбудова партнерств з державними і міжнародними структурами;

– цифровізація соціальних послуг та формування електронних реєстрів;

– створення сприятливого нормативного середовища для реалізації програм соціальної допомоги;

– поширення кращих практик роботи з ВПО у форматі аналітичних звітів, публічних презентацій [4].

Окремо слід підкреслити важливість просування адвокаційних кампаній. Голос недержавного сектору має бути почутим у процесі формування політик соціального захисту. Участь громадських організацій у розробці стратегій, програм розвитку, місцевих бюджетів дозволяє формувати реалістичну та обґрунтовану соціальну політику, яка відповідає запитам реципієнтів соціальної допомоги.

Загалом, сучасний стан розвитку недержавного сектору надання соціальної допомоги в Україні характеризується водночас високим потенціалом і наявністю структурних викликів. Інституційна зрілість, прозорість, здатність до інновацій – ключові риси, які визначають успішність громадських організацій у сфері соціального захисту. Успішне подолання наявних проблем сприятиме не лише ефективній інтеграції ВПО у громади, а й загальному посиленню соціальної згуртованості та стійкості українського суспільства у період війни та післявоєнного відновлення [35].

Для подальшого розширення та зміцнення недержавного сектору надання соціальної допомоги в Україні надзвичайно важливо приділяти увагу підвищенню спроможності організацій працювати в умовах кризових ситуацій.

Досвід повномасштабного вторгнення показав, що саме НДО виявилися більш адаптивними до стрімких змін, швидко перебудовуючи свою діяльність відповідно до нових викликів. З огляду на це, доцільно запроваджувати систематичні тренінги з кризового менеджменту, управління ризиками, психоемоційної стійкості персоналу. Також варто впроваджувати системи внутрішнього аудиту, що дозволяє своєчасно виявляти слабкі місця в організаційній структурі та коригувати стратегії реагування [38].

Одним із перспективних напрямків розвитку є підвищення рівня участі отримувачів послуг у плануванні та реалізації програм. Підходи, орієнтовані на клієнта, передбачають не лише вивчення запитів цільової аудиторії, а й залучення її представників до ухвалення рішень – через дорадчі ради, опитування, фокус-групи, спільне проєктування соціальних ініціатив. Така модель роботи сприяє більшій ефективності програм, адже забезпечує відповідність між реальною потребою та наданою допомогою. Крім того, це зміцнює суб’єктність і активну позицію отримувачів підтримки, що є важливою умовою соціального відновлення та інтеграції.

Не менш актуальною є потреба у поглибленні досліджень соціального впливу діяльності НДО. Формування систем оцінювання, що ґрунтуються на якісних та кількісних індикаторах, дозволяє вимірювати не лише обсяг наданої допомоги, а й їхній реальний ефект для бенефіціарів. Наприклад, окрім простої фіксації кількості осіб, які отримали матеріальну підтримку, доцільно аналізувати конкретні зрушення в їхньому житті - як-от покращення умов проживання, зменшення фінансової вразливості, можливість самостійно забезпечувати базові потреби або вихід зі стану соціальної залежності. Впровадження таких інструментів є важливим кроком до підвищення підзвітності НДО та формування довіри з боку громадськості й донорських організацій [22].

Окремо варто акцентувати увагу на важливості розвитку інфраструктури соціального обслуговування на основі сталих моделей фінансування. Наразі більшість українських НДО залежать від зовнішнього фінансування, що несе

ризик нестабільності у випадку зменшення обсягів міжнародної підтримки. Одним із рішень може стати запровадження соціального замовлення на постійній основі, де держава або громади делегують частину соціальної допомоги недержавному сектору на конкурентних засадах. Це дозволить не лише урізноманітнити джерела фінансування, а й стимулюватиме підвищення якості надаваних послуг [32].

Таким чином, у контексті сучасних викликів недержавний сектор надання соціальної допомоги в Україні демонструє велику здатність до адаптації, інновацій та ефективної взаємодії з цільовими групами. Його подальший розвиток залежить від консолідованих зусиль усіх стейкхолдерів – держави, міжнародних партнерів, місцевих громад і самих НДО – з метою побудови цілісної, ефективної, інклюзивної системи соціального захисту, здатної реагувати на сучасні та майбутні соціальні виклики.

3.2. Напрямки оптимізації надання соціальної допомоги недержавними організаціями

У контексті активної участі недержавних організацій у процесі надання соціальної допомоги в Україні, питання оптимізації їхньої діяльності набуває особливої актуальності. Досвід останніх років свідчить про значну мобілізацію громадянського суспільства, однак ефективність і сталість цієї діяльності потребують постійного вдосконалення, стратегічного переосмислення та впровадження нових управлінських, технологічних і правових підходів.

Оптимізація надання соціальної допомоги недержавними організаціями є необхідною умовою підвищення її результативності. Важливою передумовою ефективної соціальної підтримки є чітке розмежування форм допомоги, які були названі і перелічені раніше - грошова та натуральна. Недержавні організації повинні оптимізувати процес визначення, в якій саме формі доцільно надавати підтримку: наприклад, для осіб із втраченою домівкою - першочергово

матеріальна допомога, а для тривало переміщених - фінансова підтримка або оплачувані послуги.

Одним з ключових напрямків оптимізації є удосконалення системи збору інформації про потреби отримувачів. Використання цифрових баз даних, опитувальників, мобільних застосунків дозволяє оперативно формувати потребові профілі ВПО та спрямовувати соціальну допомогу відповідно до реального запиту.

Ще одним напрямком є покращення логістики і прозорості розподілу натуральної допомоги - одягу, продуктів, медикаментів, техніки. Оптимізація цього процесу включає як механізми складування і транспортування, так і прозоре облікування, запобігання дублюванню та втратам.

Особливу увагу варто звернути на фінансову підтримку, яку здійснюють благодійні фонди. Її ефективність залежить від чітких критеріїв відбору отримувачів, злагодженої системи виплат, доступності подачі заявок та прозорого механізму контролю. Оптимізація передбачає також налагодження стабільного донорського фінансування, щоб така допомога не була разовою, а мала пролонгований характер.

Також актуальним напрямком є перехід від реактивної до проактивної моделі допомоги: замість надання екстрених пакетів - створення програм тривалої соціальної адаптації ВПО. Це можуть бути навчальні курси, юридична підтримка, гранти на малий бізнес, послуги психологів тощо - усе це також є формою соціальної допомоги, яку реалізують недержавні структури.

Не менш важливим є кадрове зміцнення недержавного сектору. Адже якісна допомога можлива лише за умови наявності підготовлених фахівців - соціальних працівників, волонтерів, координаторів. Оптимізація тут передбачає системну підготовку кадрів, уніфікацію підходів, обмін практиками.

До вже окреслених напрямів оптимізації діяльності недержавних організацій (НУО) у сфері надання соціальної допомоги, варто додати ще кілька критично важливих компонентів, які безпосередньо впливають на ефективність та сталість їх функціонування. Одним із таких компонентів є підвищення

організаційної спроможності НУО. Це поняття охоплює рівень інституційного розвитку організації, її внутрішню структуру, механізми управління, стратегічне планування, кадрову політику, фінансове управління, інформаційні системи та здатність до стратегічної комунікації. Підвищення організаційної спроможності дозволяє НУО не лише ефективно реалізовувати соціальні проєкти, але й адаптуватися до змін у зовнішньому середовищі, включаючи політичні, економічні, нормативні чи гуманітарні виклики [19].

У рамках оптимізації діяльності НУО необхідно також враховувати міжнародний досвід і стандарти. Впровадження кращих європейських практик – таких як підхід, орієнтований на людину (person-centered approach), стандарт ISO щодо надання соціальних послуг, механізми контролю якості, етичні кодекси – сприятиме наближенню вітчизняних НУО до європейської моделі соціального захисту. У цьому контексті корисною є участь у міжнародних платформах, професійних об’єднаннях, партнерських програмах і стажуваннях.

Насамкінець, варто підкреслити необхідність забезпечення сталого впливу діяльності НУО через механізми соціального впливу (impact) та соціального капіталу. Це передбачає системне формування довгострокових змін у поведінці, стані та благополуччі бенефіціарів. Успішні програми соціальної допомоги мають не лише реагувати на негайні потреби, але й сприяти трансформації соціального середовища, зміцненню мережі соціальних зв’язків, посиленню самоорганізації громад. Це є ознакою зрілості недержавного сектору та його здатності виконувати функцію соціального посередника між державою та суспільством [22].

Таким чином, розширення напрямів оптимізації діяльності недержавних організацій у сфері соціальної допомоги дозволяє сформувати багатоаспектну стратегію сталого розвитку, що базується на системності, інноваційності, доказовості, партнерстві та людинозорієнтованості. Усі ці компоненти є запорукою того, що НУО зможуть ефективно відповідати на соціальні виклики сьогодення та зміцнювати фундамент демократичного суспільства в Україні. Посилення і вдосконалення соціальної допомоги недержавними організаціями є

не просто бажаним напрямком - це нагальна потреба соціальної політики в умовах війни.

Висновки до третього розділу

Аналіз сучасного стану недержавного сектору надання соціальної обслуговування в Україні засвідчив, що попри низку системних труднощів - таких як нестабільне фінансування, брак ресурсів та нормативно-правових бар'єрів - недержавні організації демонструють гнучкість, мобільність і здатність оперативно реагувати на кризові ситуації. Їхня діяльність є важливим доповненням до роботи державних структур, особливо в умовах війни та гуманітарної кризи.

Було встановлено, що основними проблемами залишаються фрагментарність міжсекторальної взаємодії, недостатня інституційна підтримка, обмеженість у доступі до довгострокового фінансування, а також потреба у підвищенні професійного рівня кадрів. У цьому контексті виявлено перспективи розвитку, зокрема — необхідність створення стабільних механізмів співпраці між державними і недержавними структурами, розширення мережі соціальних послуг та посилення законодавчого регулювання діяльності громадських і благодійних організацій.

Було охарактеризовано напрямки оптимізації надання соціальної допомоги внутрішньо переміщеним особам, серед яких ключовими визначено: удосконалення системи збору інформації про потреби отримувачів, покращення логістики і прозорості розподілу натуральної допомоги, фінансова підтримка перехід від реактивної до проактивної моделі допомоги, кадрове зміцнення недержавних організацій.

Отже, результати праксеологічного аналізу засвідчили, що ефективна соціальна робота з внутрішньо переміщеними особами потребує системного підходу, орієнтованого на довготривалі партнерства, ресурсну сталість та професіоналізацію діяльності недержавного сектору.

ВИСНОВКИ

1. Обґрунтовано актуальність наукового аналізу діяльності недержавних організацій у наданні соціальної допомоги в сучасній Україні. Потреба в такому аналізі зумовлена зростаючою чисельністю вразливих груп населення та обмеженими можливостями державної системи соціального забезпечення. Недержавні організації дедалі частіше виконують функції не лише допоміжних структур, але й стають повноцінними суб'єктами соціальної роботи, демонструючи гнучкість, мобільність, інноваційність та клієнтоорієнтованість.

2. Проаналізовано основні наукові підходи до дослідження соціальної допомоги та діяльності недержавних організацій. Встановлено, що ефективне вивчення цього феномену вимагає міждисциплінарного підходу – поєднання соціології, соціальної роботи, менеджменту, права та економіки. Також було систематизовано зміст таких понять, як «соціальна допомога», «недержавні організації», «соціальні потреби», «вразливі групи» та «громадські послуги», що забезпечило теоретичну основу для подальшого дослідження.

3. Проаналізовано співвідношення натуральної та грошової соціальної допомоги.

4. Узагальнено міжнародний досвід діяльності недержавного сектору у сфері соціальної допомоги. Зокрема, позитивні приклади з країн Європейського Союзу, Канади, США та Скандинавії засвідчили ефективність багатосекторального партнерства, інституціоналізації НУО, запровадження стандартів якості, сталого фінансування та активної участі громад у розробці соціальних програм. Цей досвід є надзвичайно цінним для українських умов, адже дозволяє імплементувати дієві моделі інтеграції НУО в загальнонаціональну систему соціального захисту.

5. Досліджено сучасний стан недержавного сектору надання соціальної допомоги в Україні. На основі статистичних даних, аналітичних звітів та емпіричних досліджень виявлено, що НУО демонструють високу активність у наданні соціальної допомоги, особливо внутрішньо переміщеним особам, сім'ям у кризі, людям з інвалідністю, особам похилого віку. Водночас виокремлено

ключові проблеми їхньої діяльності: нерегулярне фінансування, нестача кадрів, низький рівень міжорганізаційної координації, фрагментарність правового регулювання, відсутність сталих механізмів співпраці з органами влади.

6. Визначено основні напрями оптимізації соціальної допомоги, яку надають недержавні організації. Серед них – удосконалення системи збору інформації про потреби отримувачів, покращення логістики і прозорості розподілу натуральної допомоги, фінансова підтримка перехід від реактивної до проактивної моделі допомоги, кадрове зміцнення недержавних організацій.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Андрущенко В. П., Бех І. Д., Головаха Є. І. та ін. Соціологічний енциклопедичний словник. Київ: Український центр духовної культури, 1998. 736 с.

2. Васильченко О. А. Соціальна робота в пенітенціарній системі: сучасний стан і перспективи розвитку. *Грані*. 2013. № 12. С. 31–37.

3. Вознюк Н. До питання про поняття та види державних соціальних допомог. *Актуальні проблеми цивілістики*. *Історико-правовий часопис*. 2014. № 2(4). С.64-69.

4. Гацко В., Савісько М., Петринка Х. Управління на основі даних в територіальних громадах: проблеми та рішення. Київ: Київська школа економіки, 2023. 136 с.

5. Голова Н. І. Соціальні моделі обслуговування геронтологічної групи населення в Україні. *Social Work and Education*. 2020. № 2. С. 170-177

6. Горемикіна Ю. В. Партнерство держави і суспільства у соціальному обслуговуванні внутрішньо переміщених осіб. *Демографія та соціальна економіка.* 2018. № 1. С. 87-99.

7. Горова А. В. Недержавний сектор надання соціальних послуг: сучасний стан та перспективи розвитку. *Актуальні проблеми держави і права.* 2012. № 63. С. 445-450

8. Горчинський Р., Лях Т., Петрович В. Соціальна послуга догляду вдома як інструмент деінституалізації соціального обслуговування. Ввічливість. Humanitas. 2022. № 5. С. 13–19.

9. Енциклопедія для фахівців соціальної сфери. 2-ге видання / За заг. ред. проф. І.Д. Звєрєвої. Київ, Сімферополь: Універсум, 2013. 536 с.

10. Іванова О.С. Формування індивідуальних освітніх траєкторій у закладах вищої освіти. Київ: Видавничий дім «Освіта», 2022.

11. Карпенко О. Г., Романова Н. Ф. Теорія та практика соціальної роботи: навч. посіб. для студентів ВНЗ. Київ: Слово, 2015. 402 с.

12. Колосок А. Соціальний захист населення: актуальні проблеми та перспективи розвитку. *Economic journal of Lesia Ukrainka Eastern European National University*. 2019. №1(17), 45 с.

13. Котенко Н. В., Карпенко С. Г. Неурядові організації: поняття, види та джерела фінансування в умовах сталого розвитку. *Вісник СумДУ*. 2014. № 3. С. 71-81.

14. Кравченко О.О., Коляда Н.М, Каштан С.М.; Молоченко І.А. Громадські організації та спілки осіб з інвалідністю як суб'єкти надання соціальних та реабілітаційних послуг засобами інклюзивного туризму в громаді: монографія. Умань: Видавничо-поліграфічний центр «Візаві», 2020. С. 21–22

15. Ламах Е. Б. Громадські об'єднання як надавачі соціальних послуг гендерного спрямування. *Державне управління: теорія та практика.* 2013. № 1. 98 с.

16. Лукашевич М. П. Соціальна робота: теорія і практика: навч. посіб. / за ред. М. П. Лукашевич, Т. В. Семигіна. 2-ге вид. Київ: Каравела, 2014. 368 с.

17. Матяж С. В., Гуріна А. А. Роль недержавних організацій у вирішенні проблем у соціальній сфері в Україні. *Молодий вчений.* 2014. № 7(2). С. 169-172.

18. Місцеве самоврядування в Україні: сучасний стан та основні напрями модерн зації: наук. доп. / редкол.: Ю. В. Ковбасюк, К. О. Ващенко, В. В. Толкованов та ін.; за заг. ред. Ю. В. Ковбасюка. К.: НАДУ, 2014. 128 с.

19. Насібова О. В. Теоретичні аспекти фінансового забезпечення соціального захисту населення. *Економіка та держава.* 2019. № 8. С. 35–40

20. Офіційний сайт програми Bolsa Família. URL: https://www.gov.br/mds/pt-br/assuntos/bolsa-familia (дата звернення 02.03.2025).

21. Офіційний сайт програми Ingreso Ético Familiar. URL: https://www.aportefamiliar.cl

22. Право соціального забезпечення: навч. посіб. / Золотухіна Л. О., Бондар О. С., Калініченко З. Д. та ін.; кер. авт. кол. канд. юрид. наук, доц. Л. О. Золотухіна. Дніпро: Видавець Біла К. О., 2019. 230 с.

23. Попович В., Новак Т. Структурно-функціональний простір соціально-управлінських практик в системі менеджменту соціальної роботи Запоріжжя: ЗНТУ, 2022. 13 с.

24. Про благодійну діяльність та благодійні організації : Закон України від 05.07.2012 № 5073-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5073-17 (дата звернення 02.03.2025).

25. Про громадські об’єднання : Закон України від 22.03.2012 № 4572-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4572-17 (дата звернення 02.03.2025).

26. Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім’ям : Закон України від 01.06.2000 № 1768-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1768-14 (дата звернення 02.03.2025).

27. Про основи соціального захисту ветеранів праці та інших громадян похилого віку : Закон України від 16.12.1993 № 3721-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3721-12 (дата звернення 02.03.2025).

28. Про соціальні послуги : Закон України від 17.01.2019 № 2671-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19 (дата звернення 02.03.2025).

29. Рудакова С. В. Development and digitalization of civil society in Ukraine: challenges and prospects С. В. Рудакова. *Геополітика і безпека*. 2024. Вип. 90, № 5. 158–163 с.

30. Семигіна Т. Сучасна соціальна робота. Київ: Академія праці, соціальних відносин і туризму, 2020. 275 с.

31. Система соціального захисту в Україні: навч. посіб. МОН України, Уманський держ. пед. ун-т імені Павла Тичини; уклад. О.О. Матрос. Умань: Візаві, 2021. 175 с.

32. Юридична енциклопедія. Т. 4. К.: Укр. енцикл., 2002. 377 с.

33. Юридична енциклопедія: у 6 т. / редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова) та ін. Т. 5: П–С. Київ: «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2003. 832 с.

34. Юрчик Г.М. Система соціальної допомоги в Україні як складова національної соціальної політики. Геополітика і безпека. 2017. № 90 (5). 241 с.

35. Bozic A. Unpacking social innovation by nonstate service providers in the challenging social work practice. *Journal of Comparative Social Work*. 2022. Vol. 17, № 2. P. 4–28.

36. Caritas Polska. Про організацію. URL: https://caritas.pl/o-nas/

37. Cedos. Соціальна підтримка внутрішньо переміщених осіб в Україні: роль громадянського суспільства. Київ: Cedos, 2024. URL: https://cedos.org.ua/research/social-support-of-idps (дата звернення 02.03.2025).

38. Cox T. Between East and West: Government–Nonprofit relations in welfare provision in Post-Socialist Central Europe. *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*. 2020. Vol. 49, № 6. P. 1276–1292.

39. GoFundMe.org. Fiscal Year 2023 Annual Report. URL: https://www.gofundme.org/impact/ (дата звернення 02.03.2025).

40. UNDP Ukraine (2021). Civil Society for the Development of Democracy and Human Rights. URL: https://www.undp.org/ukraine (дата звернення 02.03.2025).

41. United Nations. Glossary of Social Policy Terms. Department of Economic and Social Affairs. URL: https://www.un.org/esa/socdev/documents/policy/glossary.doc (дата звернення 02.03.2025).

Декларація
академічної доброчесності
здобувача ступеня вищої освіти ЗНУ

Я, Кошель Тетяна Петрівна, студентка 4 курсу, форма навчання денна, факультет соціології та управління, спеціальність «соціальна робота», освітньо-професійна програма «соціальна робота», адреса електронної пошти:poctatani@gmail.com,

– підтверджую, що написана мною кваліфікаційна робота на тему «Надання соціальної допомоги недержавними організаціями в Україні» відповідає вимогам академічної доброчесності та не містить порушень, що визначені у ст. 42 Закону України «Про освіту», зі змістом яких ознайомлена;

– заявляю, що надана мною для перевірки електронна версія роботи є ідентичною її друкованій версії;

– згодна на перевірку моєї роботи на відповідність критеріям академічної доброчесності у будь-який спосіб, у тому числі за допомогою інтернет-системи, а також на архівування моєї роботи в базі даних цієї системи.

Дата_____ Підпис_____ ПІБ (студент) Лєбєдєва Т.П.

Дата_____ Підпис_____ ПІБ (науковий керівник) Бутченко Т.І.